

МИЛОРАД Р. ТОДОРОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА СХВАЋЕНА НА ДИНАМСКИ НАЧИН

САЖЕТАК. Процесу социјализације у психологији неретко се приписује значај који она нема, као и оно што је везано за друге процесе. Овде се социјализацији оставља само то да је субјектово ступање у друштвено-симболички поредак, где стиче свој идентитет. То ступање у поредак који раздваја – ставља на једну страну добро, а на другу лоше – у суштини је процес којим се свет снажно означава тако што човекова нагонска природа добија друштвене обресе путем наметнутих норми. Сваки облик асоцијалног понашања, као и великог психичког одступања говори о недостатку одговарајуће интеграције у симболичко. Психологија, као општа теорија о психичком и посебно социјална психологија указују на друштвене и културне услове који имају утицај на изградњу психичког. Без динамске психологије која психички живот приказује кроз менталну динамику, запоставила би се психолошка етиологија облика понашања који немају социјалну верификацију. Полазећи од друштвених и културних услова који граде психичко, она указује на то како се граде мотиви за сузбијање свих нагонских стремљења, агресије и либида. Овладавање нагонима подразумева градњу моралне инстанце (суперега) која прави разлику и која постоји као стална претња за его, а он опет покушава да прошверцује одређена нагонска стремљења. Када се, још од Фројда, зна да са гледишта ограничавања нагона и моралности у човеку постоји нагонски део – ид који је потпуно неморалан, его који

¹ misotodorovic@yahoo.com

Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023, *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 29. новембра 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. марта 2017.

се мучи да буде моралан и суперего који може да буде хиперморалан и да тако постане окрутан (Freud, 2006a, стр. 120), може се видети како је социјализација укључена и у добро и у лоше у човеку. Успех у одбрани човека од ероса и танатоса, с једне стране, и у одбрани једних нагона од других, с друге стране, одредиће облике понашања којима доминирају агресија, насиље, криминал, инцест и многи други облици перверзије и неурозе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: социјализација, обуздавање нагона, интеграција у симболичко, наста-
нак субјекта, динамска психологија, Име Оца.

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА ИЗМЕЂУ РЕДУНДАНТНОСТИ И НЕАДЕКВАТНОСТИ

Појмом *социјализације* неке од социјалних дисциплина (социологија, социјална психологија, антропологија) хтеле су да укажу на чињеницу да је човек социјално биће и да је он доминантно настао у одређеним социјалним условима који су га обликовали по својим мерилима. То је већ опште место и његово истицање није показатељ теоријски заснованог разумевања *психичкој* које тешко да постоји уколико не иде преко психичког апарата и његових механизма. Кад год се говори о човеку, заправо се говори о збиру његових културних искустава, како је говорио Доналд Виникот (Winnicott, 1999, стр. 119),² или о начину на који се одвијала интеграција, односно структурација. Подвлачећи ту неспорну чињеницу, проглашавањем процеса социјализације *механизмом* настанка личности ушло се заправо у саму изградњу структуре, што је немогуће изједначити с процесом социјализације нити је пак процес социјализације објашњава или изграђује. За психологију би требало да постоји само одређено *ја* у *настајању*, које се трансформише у зависности од тога шта се дешава на различитим развојним линијама.

Од самог појма *социјалан/друшћивен, културан, цивилизован* – којим се желело акценговати све оно што има везе са интеракцијом више особа у којој се остварује утицај једног човека на другог –

² Тешко је говорити о психологији као науци о *психичком* уколико она не тумачи менталне феномене као резултат *интеракције* примитивних физичких потреба – које имају корен у биолошкој структури човека насталој током његове историје – и утицаја средине на те потребе (Todorović, 2014, стр. 109).

прешло се на крајње уопштено одређење социјализације као процеса којим се *сћиче оџроман фонд знања, навика и вешћина, развијају често веома сложене особине и сћосодностии и сћичу сви квалићейићи којима се сушћински разликује од свих грућих живих бића* (Rot, 1994, стр. 66). Од оваквог помало непрецизног одређења тешко је прихватити и његову садржинску страну. Наиме, у том „стицању“ свега и свачега, што наводно предузима свако друштво, налази се и теоријски споран став Николе Рота да се социјализацијом формира *људска јединка* (Rot, 1994, стр. 67), односно целовита или тотална личност.³ Изједначити социјализацију са „стицањем“ личности, односно процесом структурације, теоријски је спорно. Тешко је и замислити како да разумемо намеру друштва у формирању одређених облика понашања као што су *одређена знања и вешћине, јовор и језик, сћавови и мишљења, вредностии и одређене форме афекћивној йонашања, одређени начини моралној йонашања* (Rot, 1994, стр. 66), када се ти аспекти показују као минус функције или минус способности. У оваквом непрецизном ставу тешко је схватити да ли је социјализација *механизам* (изградње личности), *инсћруменћи* (којим се формирају поједине особине), потом (интерперсонални) *огнос* (деловање других особа и институција у којима се усвајају одређени облици понашања) или *конћексћи* стицања искуства (у којем се одвија такозвано социјално учење). Да ли су психички болесни људи чије је окружење било „просечно добро“ производ социјализације? Да ли се за Бројерову (Breuer) и Фројдову пацијенткињу БERTУ Папенхајм (Bertha Pappenheim), чувену Ану О. (са озбиљним симптомима као што су халуцинације, језичке и моторичке сметње, подвојена личност), која је, због свог друштвеног деловања, постала славна фигура у историји женског покрета, може рећи да је несоцијализована особа? Или, рецимо, да ли је нешто што не прати велика социјална стигма, као што је непрекидно тражење нових љубавних објеката код одраслог субјекта, а што није у складу са *сућерејом*, резултат социјализације? Да ли се у тим случајевима који немају позитивну социјализацијску верификацију ради о социјализованом или о несоцијализованом понашању?

³ Тешко је разумети опседнутост многих психолога, углавном оних за које не постоји несвесно психичко, идејом *йоћйалне личностии*, односно обједињавајуће целине која може бити само чист привид. Искуство сваког човека говори како је живот нешто што се креће и мења, што поништава сваку идеју о целини. Због тога је Лакан идеју обједињавајуће целине видео као скандалозну лаж (Lacan, 1988, стр. 223; 1983, стр. 183).

Одређење социјализације у *Обухваћеном речнику психолошких и психоаналитичких појмова* (Horace & Ave English, 1972, стр. 504), као процеса којим се *стиче осетљивост на социјалну стимулацију (нарочито иришиске и обавезе ирујној живоји)* чиме се наглашава аспект *посијања социјалној бића, социјалној одриси у личности*, далеко је прихватљивије одређење овог више социолошког концепта од оног који се јавља у социјалној психологији, или у општој теорији психичког живота примењеној на услове социјалне средине. Будући да је увођење биолошког организма, како се људска јединка јавља искључиво на почетку живота, у социјални или културни простор, од чега засигурно зависи опстанак и појединца и друштва, у психологији подведено под термине *сублимација* и *неутрализација*, а у антропологији под термин *акулиурализација*, чини се да је употреба термина *социјализација* у психологији редувантна. Зна се да је Фројд користио реч *сублимација* да укаже на пут до места где је културно искуство пунозначно, али можда није, како каже Виникот, отишао довољно далеко да нам открије где је тачно културно искуство у духу (Winnicott, 1999, стр. 115).

Осетљивост на социјалне стимулусе и понашање у складу с њима – које упућује човека на усклађивање свог понашања с понашањем других особа у групи – већ је укључено у појам (*социјалној*) *карактера*. *Развијак биолошке јединке у личности*, што социјални психолози сматрају једним од два *ефекта* социјализације, толико је компликован процес, као целокупна психологија, да овако изречен представља више декларативан или идеолошки став који мало значи, будући да не говори о механизмима изградње, јер је и сам схваћен као механизам. У процесу социјализације, најчешће редукованом на директне интеракције људи или социјалне интеракције, најчешће се мисли на позитивне ефекте који из тога произилазе; иако је јасно да се не формирају само друштвено-релевантни облици понашања, већ и целокупна лепеза патологије, што није блиско појмовима *диши социјализован*, *диши прилагоден норми*, *дојриносни да функционисање друштва не буде проблематично*. Лако је прогласити високореализованом социјализацијом многа „добра“ која се траже за живот у друштву, као што су дужност, пожртвовање, труд за добро других. Међутим, ни одбацивање закона и правила доброг владања не мора бити с оне стране друштвеног, односно не мора се сматрати несоцијализацијским ефектом. Антигона која одбацује Креонтову забрану да јој се брат Полиник сахрани, што је противљење

норми и није *sensu stricto* из регистра „доброг“, чини високоморалан чин којим је ризиковала своју друштвену егзистенцију, пркосећи друштвено-симболичкој моћи (владара). У психотерапијском раду често се срећу случајеви чија жудња не тражи онолико колико се тражи од Антигоне, што може довести у питање вредносни аспект социјализованости.

ОД БИОЛОШКОГ ДО КУЛТУРНОГ: УСПЕШНОСТ И НЕУСПЕШНОСТ ПРЕЛАЗА

Изградња личности увек је узајамно дејство биолошких фактора за које се у психологији користи израз *сазревања* и, фактора средине, којима је примерен израз *развоја*. Процес социјализације о том *садејствију* не само да мало шта може рећи, већ и то 'психолошко' види као 'антитезу' биолошког, што само по себи искључује *објект* социјализовања. Који се део човекове *природе* уводи у *културно*, шта треба да постане цивилизовано, шта би требало подразумевати под појмом социјализације – тешко је срести све то у ономе што се подразумева под социјализацијом. А управо би психологија, као општа теорија психичког живота, полазећи од тога да је људско биће *орјанизам-у-култури*, морала имати у виду да је човек организам који постаје субјект. Није тешко схватити да суштинско питање гласи – Како се то одвија?

Својим непрецизним одређењем и недиференцираношћу термин *социјализација* претендује да објасни све што се дешава у личности, да укаже какав је и колики остатак природног (организма) који није хтео или није могао из специфичних разлога ући у норму, али не и како његова биолошка структура постаје (психолошки) субјект који више или мање успешно функционише у 'социјалном'. Није спорно да је све у човеку, почев од властитог имена, надимка, навика и језика на неки начин повезано са другим, са интеракцијом, али проблем се јавља у разумевању како то 'спољашње' постаје 'унутрашње'. Све до тог момента могли бисмо рећи да се социјална психологија, заправо, преплиће са социологијом, не бежећи од тога да користи њен појмовни инструментариј. Шта од спољашњег света у унутрашњем простору (свету) ствара оно што се назива перверзијом или како је наше тело које се представља као родно и сексуално прожето појудом другог? Имамо ли у виду да су други имплантирани у нас, почевши од

ране децје симбиозе с мајком, онда психологија мора почињати од примарности заводљивог другог. Уколико не доспевамо до других као других то је зато што започињемо од других, каже филозоф Бернхард Валденфелс (Waldenfels, 2010, стр. 95), на начин динамске психологије.

Клиничко терапијско искуство и теорија развојне психопатологије указују на то да су први односи кључни за одржавање биолошке равнотеже и, самим тим, ти први односи детета према објекту (мајци) од основног су значаја за психологију, будући да ту почиње структурација, без обзира на то што је однос детета и мајке, односно брига за децу, предоминантно биолошки процес. Свако 'психичко' проистекло је из биолошког и без биолошког нема психичког. Развој 'психичког' из биолошког подразумева повећану независност од околине, тако што се реакције које су се првобитно догађале у односу са вањским светом све више премештају у унутрашњост организма, како су то показали после Фројда и Жак Лакан, Мелани Клајн, Хајнц Хартман, Доналд Виникот и Хајнц Кохут. И ту, у унутрашњем свету, почиње да се одвија нова динамика под утицајем моћне нагонске структуре која треба да добије културне одреднице. Динамска психологија настоји схватити како пориви, будући да нема препреке стимулусима за унутрашње узбуђење, лако ремете биолошке функције организма и некада лако уводе, до тада прилагођено понашање, у нецивилизовано или патолошко. Донекле је, на први поглед, парадоксално што близак однос унутрашњег света и порива омогућава бољу способност човека да се адаптира, будући да његово виђење објективне стварности не мора зависити од променљиве снаге порива. Што је организам независнији, расте и његова независност од утицаја непосредне околине. Адаптибилна способност човека повећана је могућношћу да се повуче из вањског света, да размисли и да се у њега врати још способнији. Међузависност организма и средине примарно је одређена односом мајке и детета, и то независно од прилагођавања. Социјализација би се, у суштини, морала поклапати с концепцијом *узајамној усклађивања* (подешавања) и разматрања одржавања равнотеже кроз различите поступке усклађивања. Дакако, том прилагођавању мора служити нека инстанца (*eiō*) која се изграђује, а сама адаптација мора служити узајамном усклађивању (подешавању). Процеси усклађивања одвијају се у различитим правцима и тичу се различитих момената. Хајнц Хартман (Heinz Hartmann, 1958, стр. 34) помиње четири процеса усклађивања:

- 1) равнотежу између појединца и околине;
- 2) равнотежу нагонских порива;
- 3) структуралну равнотежу душевних инстанци;
- 4) саму синтетичку функцију, као апарат равнотеже.

Чак и када би полазио од сва четири момента, процес социјализације који социјална психологија делегира као базични принцип развоја личности не би био спреман да одговори о којим се *механизмима* – као о централним местима функционисања и изградње психичког – ради у оквиру сваког појединачно. Наиме, термин *социјализација* настоји да у своја кола упрегне много шири концепт односа родитељ–дете, *објектне релације*. Када се у социјалној психологији говори о *факторима* социјализације, не прави се никаква разлика између *начела реалности*, нарочито у вези са фазама развоја изван којих нема говора о начелима која су заувек одредила квалитет структурације, а тај квалитет, опет, говори о квалитету примања и уношења спољашње реалности.

Следећи филозофију социјализације, с обзиром на 'социјалност' људског бића који се види као исход процеса социјализације, такав утицај других може бити само једносмеран. И у том првом започињању „страствене везаности“, а онда и у одвајању, губитком и искључивањем важног другог нужно се имплицитно односимо према себи самима, што је познато као градња селфа. Колико је то сложена игра и какве су све њене последице на процес структурирања тешко је разумети изван оштећења, прелома и напрснућа, о којима је Фројд говорио као о најбољем путу за спознају 'психичког' (Freud, 2006б, стр. 369). Само преко патолошких издања селфа може се видети како наше социјално тело више или мање припада, преко наизменичне близине и даљине у односу на друге, слично као што наше природно тело протиче кроз континуирану скалу близине и даљине. Међутелесност казује да су властито и страно преплетени једно у другом, да се свако од нас упушта у преплитање друштвених односа (Waldenfels, 2010, стр. 96). Психологија се, дакако, на таквој формулацији не може задржати; она увек мора бити на позицијама *социјалној синкретизма*, упућујући на механизме његовог одвијања. Нема готових индивидуа, постоји само процес индивидуирања који, пре свега, нашој телесној мотивацији намеће ограничења постизања пуног задовољства. Оно што опажамо, осећамо, чинимо или кажемо, како каже Валденфелс, преплетено је са оним што други

опажају, осећају, чине или кажу (Waldenfels, 2010, стр. 96) и произилази, како је то Лакан истакао, из примарног ограничења која језик поставља свим бићима која говоре (Lacan, 1983, стр. 106, 301). То ствара расцеп субјекта на симболички идентитет и тело (фројдовски нагон) које га одржава, одакле произлази Лаканов „прекрижени“ субјект. Није реч о о градњи неаутентичности, што би се можда могло видети као негатив „социјализованости“, већ о општој позадини за оно што ми чинимо и за оно што допуштамо у властито име. Процесом социјализације субјект је отуђен самим улажењем у језик. То што приступ у симболичко ствара у субјекту расцеп говори да отуђење представља структурални услов субјективности *per se*. Значај тога можда се најбоље може видети из чињенице да расцеп субјективности ствара полну поделу и удељује симболички род.

СОЦИЈАЛИЗОВАНОСТ И ОТУЂЕЊЕ „ГОВОРБИЋА“⁴

Постулирајући динамику заокрета од биологије-као-судбине ка стварању субјекта-у-језику, психологија доводи у питање модел конструкције по којем друштвено једнострано делује на природно и утискује му своје параметре и значења. Иако постоје ситуације директног улива друштвеног у психичко, с потпуно једносмерним утицајем, немогуће је свести 'природно' на нешто чему недостаје обележје друштвеног како би нешто означавало, било сазнато или како би стекло вредност. Није довољно тврдити, каже Џудит Батлер (Judith Butler), да су људски субјекти конструисани; конструисање човека је, наиме, диференцијална операција која производи више или мање „људско“, нељудско, људски незамисливо (Butler, 2001, стр. 17).

У разумевању градње структуре психологија нема могућности да крене другим путем, већ с једне стране истицањем значаја онога што пружа средина и, с друге стране, истицањем чињенице да природа има историју и то не само друштвену. Психологија не истиче значај утицаја средине само, како Виникот каже, зарад настојања побољшања тих срединских услова у људским одредницама и у одредницама људског растења (Winnicott, 1999, стр. 85), већ и зарад њиховог довођења у везу са условима настан-

⁴ Означитељ „говорбиће“ Лакан је сковао да укаже на основни расцеп у субјекту /(Lacan, 1988, стр. 242). Говорбиће увек указује на нешто друго, а не оно што хоће да каже.

ка субјекта. Свакако је значајно да се, познајући етиологију, рецимо, меланхолија која лежи у материнском напуштању или занемаривању може редуковати указивањем на спречавање напуштања, занемаривања или показивањем мајчинске патње. Међутим, значајније је сазнање да ли таква *средина* у виду мајке која одбацује и оног што она чини детету, чак и када не постоји разликовање између селфа и другог (мајке), звали то или не социјализацијом, спада у процес структурације која је више или мање успела социјализација? У сусрету са таквом мајком (и свим њеним социјализујућим настојањима) дете ствара трајно настојање да компензује тај губитак који прети да захвати губитак (њиховог) *дића* – *дића* као таквог, како би рекла Јулија Кристева (Kristeva, 1994, стр. 11). На тај начин меланхоличне и све друге неуротске особе као да „поправљају“ мањкавости, неадекватне „срединске функције“ и срединске прилике, заправо, мајчину лошост. Можемо ли динамику меланхолије, затворености у поштиственост и непрестане изложености имплозивном расположењу, која се затвара и постепено убија кроз непрекидну озлојеђеност и нападе туге, звати социјализацијом? Меланхолични симптом, као и било који симптом, настоји решити постојећи нерешив проблем који изазива неусклађеност природе и закона. Болесници који се држе меланхолије, као и хистерије, избегавају патријархални симболички поредак, односно штите се од њега, чак и тако што „лошу мајку“ асимилују у себе.

Свако позиционирање социјализације изван динамске теорије резултираће немогућношћу разумевања начина на који су друштвено-културни моменти присутни у етиологији патологије. Није спорно да су и небрижна и депресивна мајка, као и мајка која злоупотребљава укључене у социјализацијску праксу. Због тога, такође, не може бити спорно да исходну патологију треба уврстити у социјализацијску праксу. То што, преко механизма у концепту социјализације, нису доведени у везу сви правци друштвеног и психичког онемогућава да се види повезаност психичког здравља и болести и да се патологија схвати изван дате културе. 'Друштвено' производи беду психичког само у наизглед једносмерном процесу по типу: *лош уџицај* – *лош њроизвод*. Оно што лишавља 'психичко' његових нормативних механизма и нагона није „чисто“ друштвено него његова унутрашња, фантазматска обрада која не може артикулисати жељу субјекта кроз искуство границе. То, дакако, не умањује значај 'друштвеног' у градњи 'психичког'. Не може се замислити психичко, каквог год

да је квалитета, у које није унето друштвено и које није резултат закона и репресије коју спроводи. Психологију која посебно акцентуализира социјализацијске ефекте морају да интересују друштвени и културни контексти у којима се, уз добре социјализацијске ефекте „развијају“ меланхолија, хистерија и перверзија. Ако се неко понаша у складу са акултурацијом, условно речено нормално, не значи да је избегао патолошку основу понашања.

Да би се о томе водило рачуна требало би да историја индивидуалне дебе буде писана у одредницама срединских услова који или излазе у сусрет потребама зависности или пропуштају да им се одазову (Winnicott, 1999, стр. 89). То значи да је тешко разумети психологију индивидуе и динамику процеса развоја и одбрамбене организације без укључења импулса и нагона који су доведени у везу са факторима средине у појмове индивидуе. Уосталом, појам социјализованости не указује ни на шта више до на разлику између природног човека и цивилизованог човека. Тај 'природни човек' који је прижељкивао мајку и сестре, уведен је у породични и друштвени ред преко, како је то истакао Клод Леви-Строс (Claude Lévi-Stross), родоскврнућа, инцеста (табуа инцеста). Тиме је заправо настао прелаз из стања природе (слободе нагона) у стање културе (свесне дисциплине и репресије нагонског живота). То је једини пут којим је дивљак могао постати члан друштва. Док у природном стању нема правила за парење, у стању културе парење је подложно строгим правилима која говоре да оно није дозвољено у уском породичном кругу. Таква забрана, по Леви-Стросу, довела је до тога да се брату забрањена сестра могла нудити некоме изван породичног круга, чиме је табу инцеста постао правило ексогомије (то јест, искључивање жене из ужег породичног круга), што ствара мрежу структуралних/породичних односа (Lévi-Stross, 1977, стр. 57–63).

Како је до стварања породичних односа, места где се одвија социјализација дошло табуом инцеста, није тешко схватити да је Едипов комплекс⁵ означио одређену врсту зглобне прекретнице у артикулацији тих односа, али и начина „утицаја“ у смислу увођења у социјални живот. Фројд (Freud, 2006б, стр. 247) је показао како је обликовање *сујереја* или моралне свести победа над Едипом, односно његова десексуализација. Дакако да је то позити-

⁵ (Софоклов) Едип омогућио је Фројду (2006б, стр. 247) да укаже на то да је примарни задатак очинске фигуре забрана инцестуозног споја са мајком. У тој фигури направљен је spoj *жеље* која је забрањена и онога ко, као закон, забрањује инцест олакшавајући процес одвајања сина од његовог извора.

ван исход увођења у културни живот који показује адекватну друштвену условљеност. Међутим, управо у тој тачки настаје могућност преокрета у садизам, то јест надмоћ *сујереја* који се према *еју* понаша садистички. Лако би било, на пример, прогласити неуспех социјализације код свих мазохистичких облика понашања који су последица реактивације Едипа, односно „ресексуализација“ моралне свести. Много је теже разумети одакле заправо почиње психолошко тумачење и како социјализованост прелази у несоцијализованост, што се често дешава у свакодневном животу.

Извандинамско приказивање социјализације има проблем да покаже како прелазак из „природе“ у „културу“ није директан и како се не може објаснити унутар континуиране еволуцијске линије. Нешто мора посредовати између тога двога. Психологија би требало да то „између“ сагледа у периоду који претходи језику и који је везан за почетне кораке развоја, јер ти периоди имају најзначајније место у целокупној изградњи личности. Социјализација би морала рећи које мајчинске бриге у разним типовима културе у раном добу одређују одбрамбене обрасце и дају назнаке за потоњу сублимацију. То су високодиференцирани процеси који делују у односу на ову мајку и на ово дете. Образац мајке која држи своју бебу у наручју засигурно више утиче на развој личности него многи каснији утицаји испољени са намером да постигну ефекте. Психолошка теорија прилагођавања, која говори о успешности увођења природног бића у културно подручје, мора кренути од питања колико мајка пружа детету могућност да осети да је дојка само дете или, пак, да се већ ту створи јаз између организма и субјекта. Дојка је увек симбол *дивања* или, како то Виникот прецизно каже: мајка или има дојку која јесте, тако да беба може да буде онда када беба и мајка још нису раздвојене у бебином рудиметарном уму или је, пак, мајка немоћна да учини овај допринос и тада се беба развија без способности да буде или с обогашеном способношћу да буде (Winnicott, 1999, стр. 101). Осећај *иосшојања* формиран је ту као једно унутра које може да буде садржилац, да се стекне способност служења механизмима пројекције и интројекције и да се односи према свету у одредницама интројекције и пројекције.

Осећај базичног поверења који се ту формира омогућава *дисциплиновање* које сузбија човекову природну непокорност. Сузбијањем нагонског задовољења путем потчињавања законима човечанства деца се наводе на сусрет са сопственим ограничењем,

као предусловом за одмицање од стега природних нагона. Ово преузимање сопствене жеље, које се заснива на страху од кастрације, одвија се захваљујући изједначавању оца и закона, односно симболичком обављању очинства. Социјализација је могућа само када су и син и отац искусили исту забрану и ограничење кроз кастрацију којом је постављена граница инцестуозном уживању у мајци. И један и други су, захваљујући жељи као људској суштини, били прекршиоци и искусили забрану претњом кастрације. Заобилажењем закона, кршењем нормативних захтева Едиповог комплекса, улазило се у простор перверзне сексуалности или неурозе. Тај улазак учинила је норма, а не природа.⁶ Мало слободније могло би се рећи да је социјализација процес којим се, прелазећи од страха од кастрације, долази до страха од савести у коме он траје и даље. Изграђен его идеал од којег зависи морално понашање није нико други до више биће које је некад претило кастрацијом.

Разматрати морални и друштвено условљен живот у одредницама *понашања* и у одредницама *условних рефлекса* и *условљавања*, како то ради бихевиорална психологија због своје површности и сужавања, јако је заморно. Једноставност, загарантована кроз тај једносмерни утицај, загарантована је с оне стране тајновитости и сложености душе. Бихевиористи који размишљају у одредницама спољашње реалности губе из вида „унутрашњи“ живот у којем је све што долази из спољног света надограђено фантазматским одредницама, које му неретко дају слику која са оргиналом има мало тога заједничког. С друге стране, чини се да ни психоанализа није истакла утицај културе на најбољи начин, јер је Фројдов став према култури, могло би се рећи следећи Виникота, био амбивалентан (Winnicott, 1999, стр. 127). Добра страна психоаналитичког гледишта рефлектује се у томе што је спољашњу реалност и контакт појединца са спољашњом реалношћу видела у одредницама *објектној односа*. Управо су објектни односи истакли да је и спољашња реалност, као и нагонска страна која пружа залеђину за објектни однос фиксирани код појединца. Варијације се одвијају у складу са фазом развоја и слободом да се служи нагонима. Ступањ зреле интеграције достигнут је уколи-

⁶ За терапеута ово је само теоријска чињеница која му омогућава да разоткрије значај норме, ни као добре ни као лоше, у субјектовој историји. Некада је она заодиђена, некада прихваћена уз велику цену, а некад добро интегрисана у структуру. Сваки исход манифестује се у специфичном понашању или симптому.

ко се успостави *кохезивни селф* у којем се подразумева једно 'унутра' и једно 'споља', као и гранична мембрана. Фактори од којих то зависи, које Виникот види као оно што је фиксирано су: наслеђе, организација личности, интројективни фактори средине и пројективни лични фактори (Winnicott, 1999, стр. 128).

Процес социјализације, насупротив томе, не води рачуна ни о фазама развоја, ни о односу генезе и структуре, ни о сазревању (биолошкој датости) нити о процесу прилагођавања. Да социјална психологија не даје такво значење процесу социјализације, како то видимо код Џејмса Вандер Зандена (James Vander Zanden, 1987, стр. 106), Николе Рота (1987, стр. 66) или Младена Звонаревића (1985, стр. 78), можда то не би било ни нужно. У том случају, морала би свести своју улогу на упућивање субјекта на основни принцип друштвеног живота – укључење у хијерархијске односе којима се гради друштвена условљеност. Хијерархијски односи који владају међу људима постоје зарад тога што је друштво, иако последња брана, ипак само крхка баријера пред силама природе.⁷ Бити против њих, као и против бирократије или трагања за сексуалним слободама, приближава човека садомазохизму или слободи која је човеку неподношљива. Угроженост слободом и жудња за слободом увек су само исход процеса у који су били уплетени трауматични резони „потискивања“ и борба за моћ.

Говор о социјализацији увек полази од тога да у почетку беше природа од које се човек морао и мора бранити. Пошто је (људска) природа опасност, друштво је као вештачка творевина морало настати зарад одбране од ње. То што би човек без друштва био, како каже Камиле Паља (Cammille Paglia), плен буре на варварском мору природе (2002, стр. 1), говори о великом утицају друштвене средине на човека.⁸ Фројд (2006б, стр. 392, 418; 1970, стр. 307) је тврдио да постојање цивилизације дугујемо процесу сублимације⁹ која сирове нагоне претвара у друштвено одобрене активности: уметничко стварање, на пример. Од самог почетка друштво се мора видети као сила која *оуздава* природу (и еротску и агресивну) кроз конструкцију друштвено прихватљивих форми. Агресија која потиче из природе, а у човеку је увек можемо видети у Ничеовој вољи за моћи, заједно са сексом који *јесће*

⁷ Педофилија, инцест као и други облици реализације нагона смрти то најбоље говоре.

⁸ Психологија никада не би смела упасти у замку опредељивања између друштвеног и психичког зарад давања предности било друштвеном, било психичком.

моћ, никада неће олакшати стварање социјализованог субјекта. Колико је природа захтеван господар којем се тешко супротставити, говори нам и податак колико се тога у култури дешава противно нашим најбољим намерама или законским забранама. Агресија, насиље, криминал, инцест, перверзије – као негативна страна социјализације – нису последица социјалног ускраћивања (сиромашно окружење, лош одгој или слично), већ саме природе коју друштво и друштвена контрола није могла обуздати. Исто као што су, рецимо, уметничка дела – успешна и високо цењена страна социјализације – покушај да се поново упише изгубљени објекат.

ИМЕ ОЦА ИЛИ БАЗИЧНА ЗАБРАНА КОЈА УВОДИ ПРИРОДУ У КУЛТУРУ

„Изгубљени објекат“ у друштвеној условљености и у неусловљености присутан је на сличан начин, али разликују се механизми борбе против њега. У тој борби увек је присутна природа која, овога пута у случају исходишне неусловљености из несвесног, губи борбу све више обраћајући пажњу на природу. Да би се могло разумети то враћање природи или чежња за њом, нужно би било знати како организам постаје субјект. Најкраћи одговор могао би бити: ограничењем опсега доступних облика уживања. Није тешко претпоставити да забрану не намеће нико други до, оно што Лакан преузима од Фројда, идеја Оца (са великим О, зато што је та фигура структурна позиција, а не конкретни отац који се бави својом децом). *Име Оца* налази се насупрот неограниченог опсега свих облика уживања¹⁰ (Лакан, 1983, стр. 60, 61, 292, 304). Деца, како су то показали и Фројд и Лакан, хоће све (укључујући и своје мајке) што је с оне стране било које слободе. Отац, односно

⁹ Сублимација се, наводи Жижек, обично изједначава с десексуализацијом, то јест са измештањем либидне катексе с „простога“ објекта на „уздигнуту“, „култивирану“ форму задовољства, тобоже како би се задовољио неки елементарни нагон (Žižek, 2013, стр. 174). Зато се у психологији сексуалност и еротика увек морају посматрати као веома сложено преплитање природе и културе. И, још значајније, сам нагон не треба посматрати као чисто биолошку димензију, већ као психичког представника инстинкта.

¹⁰ Један од најтежих усуда за сина је пасиван отац (и агресивна мајка) који неће поставити забране његовој жудњи и неће разбити асоцијално симбиотско (дијадно) јединство мајке и детета.

идеја оца, *Име Оца* је друштвени чинилац којем деца морају научити да се покоравају. Отац својим „не“ одговара на већину жудњи деце и, нарочито, на жудњу за мајком. Додуше, улазак у систем правила који почињу тим „не“ увек захтева жртву. Чини се да сва ограничења полазе од једног, постављеног свим бићима која говоре од стране језика, утолико што се нагону ускраћује пуно задовољство. Ако постоји нешто као крајњи ефекат социјализације, односно деловања забрана, норми и одрицања, онда је то Лаканов расцепљени субјект који обележава однос делања према жељи која га настањује (Лакан, 1992).

То је једини пут којим се интернализује култура, уписана у означитељске праксе које нас окружују од тренутка кад дођемо на свет. Или, другачије речено, то је пут којим се претварамо у субјектне током процеса учења језика, што значи да постајемо способни да означавамо, чиме је обезбеђена велика добит за човека. Језик обезбеђује човеку да тражи, уместо да беспомоћно гестулира или плаче, што га чини најзначајнијим средством конструкције субјекта. Од других људи учимо да интернализујемо другост означитеља, због чега је језик који све то омогућава непоправљиво Други.¹¹ Док тражимо оно што желимо, нужно позајмљујемо термине од Другог. Нарочито је важно имати то у виду код схватања полне разлике, као друштвене конструкције пола. Симболички закон који регулише људску полност претпоставља темељно одрицање: везаности за исти пол. Ту се појављује, као најзначајнији услов социјализацијског учинка, *симболичка касирација*.¹² Структурална функција симболичке забране, коју има „стварни“ отац, тера нас да избегнемо то схватање као извана наметнуту „интернализацију“ друштвених норми. Спољашња моћ није напросто интернализирана него се губи и нестаје стварајући услове да се тај губитак интернализира у виду „гласа савести“, што је дефинитивни „доказ“ друштвене условљености, као што је напред и истакнуто.

Тим „унутрашњим гласом“ унутрашњи закон делује када се вањски закон не појави, ни због чега другог него да би надокнадио његову одсутност. Само када ослобађање од спољашњег при-

¹¹ Други са великим Д не означава други (објект), већ место одакле оно говори чиме се указује на то да субјект не постоји из себе.

¹² Оно што Лакан назива *симболичком касирацијом* јесте лишавање, гест одузимања (губитак крајњег и апсолутног – *инцесуозној* – објекта жеље) које је по себи давање, продуктивно, генеришуће, које отвара и подржава простор жеље и смисла.

тиска норми, отелотвореног у друштвеној условљености, доведе до потчињавања безусловном унутрашњем зову савести, социјализованост се може сматрати извршеном. Суштина прича о социјализацији је генеза односа између „спољашњих“ друштвених норми и унутрашњег моралног закона. Можда је ништа не описује толико добро као случај хистерије, где видимо преокрет немогућности задовољења жеље у жељу да се сама задржи незадовољеном. Хистерични субјект непрекидно пропитује своју социјализацијску позицију: Шта сам ја за Другог? Зашто сам ја оно што Други каже да *јесам*? Код перверзног субјекта социјализацијски ефекти реализовали су се на супротан начин. Первертити практицирају оно што хистерици потајно сањају.

Психологија која је усмерена на феноменолошко поље тешко може схватити како у истој тачки „верификације социјализованости“ налазе и „добри“ и „лоши“ аспекти субјекта. Управо зато што друштвене одредбе могу имати оправдање у објективним потребама друштвене коегзистенције, могућа је мирна коегзистенција са унутрашњим моралним законом. Ипак, ситуација је сасвим другачија са моралним законом који је безуслован и супротставља се било каквом оправдању или изговору. Нису ретки случајеви који се, додуше, могу регистровати углавном у клиничким условима, када неки субјект изналази спољашње друштвене норме да би избегао неподношљиви притисак моралног закона. То што изграђена структура подразумева владање по захтевима моралног закона, не значи да ће се потрага за спољашњим господарем прогласити мањком социјализацијских ефеката. Напетост коју често срећемо између спољашњих норми и унутрашњег закона који изазива субверзивне учинке, неће се прогласити мањком социјализованости. Морални мазохист окупирани су мислима оптуживања од стране особа за које су дубоко везани, а које доносе немало задовољство. Њихово задовољство полази од замишљања будућег призора у којем ће тај вољени други који га је не знајући повредио, дубоко зажалити због своје неоправдане оптужбе. Иако није лако открити на којој је развојној тачки настала основа за овакво реаговање, није тешко схватити да је у питању излажење на крај са субјектовом жељом са нормом.

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА КАО ПРОИЗВОДЊА РАСЦЕПЉЕНОГ СУБЈЕКТА

Увек се мора имати у виду да су норме културно произведене и, у мери у којој захтевају дисциплину, дакако представљају одређен облик тлачења. Величање индивидуализма и слободе је, уз потцртавање значаја социјализације, контрадикторност у себи. Како је друштвени поредак по дефиницији репресија, то је репресија човекова судбина. Она се састоји у нужности потискивања и одрицања (искључивања) многих својих садржаја. Немогуће је, колики год да је „губитак“ и одрицање, потпуно се одрећи природе, као што је немогуће потпуно је реализовати. Не постоји нулти ступањ задовољства, колики год да је сублимација успешна извршена. У игри потискивања коју изводи субјект и искључивања, на чему почива конзистентност субјектовог идентитета, човек се претвара у оно од чега је био принуђен да одустане. Полна разлика која почива на искључивању страствене везаности уз *Исјоси* (уз родитеља истог пола), најбољи је пример значаја тих механизма. Хетеросексуални идентитет могућ је тек након превладавања тог губитка механизмом који је Фројд открио код меланхолије: идентификација са изгубљеним објектом (у овом случају – са објектом истог пола) (Freud, 1996, стр. 131). Одбијање да се помири са тим губитком, због чега се и даље држи изгубљеног објекта, води хомосексуалном исходу.

Губитак је најранија и трајна реалност која се мора искусити зарад уласка у културу. То што на почетку живота не постоји свест о разлици између света (других) и себе (селфа) не значи да инфант није „жртва норми“ у дисциплиновању. Млад људски организам бива на различите начине подвргнут норми, одвојен од околине и обавезан да своје захтеве формулише у терминима разлике већ присутне у језику, колики год то отуђујуће било. Ту се неизбежно губе жеље које се не уклапају сасвим у означитеље, који би требало да их дефинишу. То изгубљено Лакан (1988б, стр. 66) је назвао *реалним* које није реалност, за коју нам култура каже да стварно јесте, а као такво има огроман утицај на исходе социјализације. Како је то *реално* – биће изван означавања, које се не може знати, јер за њега нема означитеља у свету имена које субјект насељава, утицај му је најзначајнији у озбиљним патологијама.

То *реално*, као оно што није симболизовано, што је искључено из симболичког, на неки начин радикална је реализација норме. Ради се о притиску који подразумева значајно одрицање, будући да свако ко показује или говори неке како нешто треба радити демонстрира моћ над њим. Није то питање ни жеље, ни намере, него нужности самог друштвеног живота. Свако преношење знања укључује подучавање, што ће рећи да учење увек подразумева покоравање које у човеку ствара оно несвесно, што га чини субјектом. Чак и кад увођење у културне норме изгледа идеално, никада не може бити потпуно, управо због постојања несвесног ума који представља измену коју врши култура, наметање цивилизације нагону. То подручје несвесног ума, Лаканово *реално*, потиснуто које нема начина да себе учини препознатљивим у нашој свести, враћа се да узнемирава и прекида наше бављење стварношћу за коју замишљамо да нам је позната. Социјализован човек не може избећи унутрашњи немир и незадовољство због ствари какве јесу. Неспособно да се користи постојећим језиком, изгубљено *реално* производи ефекте који се осећају у разним облицима психичког, посебно у озбиљним болестима. Нужност социјализованости више је него било шта друго одговорна за човекову патњу и симптоме. Будући да је општи ефекат изгубљеног (*реалног*) незадовољство које се не може спецификовати, неизбежан је јаз између организма и субјекта у којем се ствара жудња и која није, како је то рекао Лакан, ни за чим што се може именовати, будући да је несвесна, није део свесности коју омогућава језик. Ипак, та жудња структурна је последица јаза који означава губитак (*реално*) и самим тим је стање које се непрекидно обнавља.

Нужно се овде присетити Фројдових речи да, баш зато што се неурозе у суштини не удаљују од норме њихово проучавање обећава пружање драгоцених прилога за боље упознавање тих норми. При томе ће се можда открити и „слабе тачке“ једне нормалне организације (Freud, 2006δ, стр. 488). И то управо оне која је добро социјализована. Чак и када је социјализацијом изграђено оруђе – морални закон – које омогућава субјекту да регулише своју жељу и оствари хармоничну друштвену коегзистенцију, он може наставити да жели путем его-симптома. Ти симптоми скоро су неизбежни у случају закона, у димензији *суйереја* као „ирационалног“ притиска, силе која кажњава углавном несразмерно актуелној одговорности. Будући да *суйереја* оличава немогућ императив уживања, субјект се у његовим очима увек осећа кривим. Знатно бољу ситуацију имамо код другог облика закона,

симболичког его-идеала који наступа у својој помирителској функцији и који је гарант друштвеног савеза. Зауздавајући егоистичку позицију субјекта, его-идеал омогућава хармоничну друштвену коегзистенцију.

-
- ЛИТЕРАТУРА Butler, J. (2001). *Tela koja nešto znače. O diskurzivnim granicama „pola“*. Beograd: Samizdat B92.
- Hartmann, H. (1958). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York International Universities Press.
- English, H., & English, A. (1972). *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*. Beograd: Savremena administracija.
- Kristeva, J. (1994). *Crno sunce. Depresija i melanholija*. Novi Sad: Svetovi.
- Freud, S. (1970b). *Iz kulture i umetnosti*. Novi Sad: Matica srpska.
- Freud, S. (1996). *Metapsihologija*. Beograd: Mond.
- Freud, S. (2006a). *Kompletan uvod u psihoanalizu*. Podgorica: Nova knjiga.
- Freud, S. (2006b). Ego i id. U: S. Freud (ur.), *Psihologija mase i analiza ega*, (str. 125). Beograd: Fedon.
- Lacan, J. (1983). *Spisi*. Beograd: Prosveta.
- Lacan, J. (1988). O strukturi kao inmikstovanju drugosti, što je pretpostavka svakog subjekta. U: E. Donato i R. Macksey (ur.), *Strukturalistička kontroverza*, (str. 219–228). Beograd: Prosveta.
- Lacan, J. (1988b). *Freud's Papers on Technique*. New York: Norton.
- Lacan, J. (1992). *The Ethic of Psychoanalysis*. New York: Norton.
- Lévi-Stross, C. (1977). *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost.
- Paglia, C. (2002). *Seksualne persone*. Beograd: Zepter Book World.
- Rot, N. (1987). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Todorović, M. (2014). *Uvod u psihologiju kao nauku i struku*. Beograd: Čigoja štampa.
- Waldenfels, B. (2010). *Osnovni motivi fenomenologije stranog*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Winnicott, D. V. (1999). *Igranje i stvarnost*. Beograd: ZUNS.
- Zanden, V. J. W. (1987). *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Zvonarević, M. (1985). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Žižek, S. (2013). *Gledanje iskosa*. Zagreb: Meandarmedia.

MILORAD R. TODORVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

SOCIALIZATION UNDERSTOOD IN A DYNAMIC WAY

In psychology, the process of socialization often gets the meaning it does not actually have and it also gets attached to things that are related to other processes. Here, socialization is understood only as the entering of a subject into a socio-symbolic order where he acquires his own identity. This entering into a separating order places the good on one side, and the bad on the other, and it is essentially a process that strongly designates the world by giving a man's instinctive nature the social contours obtained through imposed standards. Every form of anti-social behaviour, as well as every great psychological deviation, shows the lack of proper integration into the symbolic. Psychology, as a general theory of the psyche, and social psychology especially, indicates the social and cultural conditions that influence the mental construction. Without the dynamics of psychology, which depicts the psychological life through mental dynamics, psychological etiologies especially of those forms of behaviour that have no social verification would be neglected. Starting from the social and cultural conditions that build the 'psychological', it explains how the motives for suppression of all impulsive tendencies, aggression and libido are built. Mastering the impulses involves the construction of a moral instance (*super-ego*) that differentiates and exists as a constant threat to the *ego* who tries to smuggle certain instinctive tendencies. Given that it is known, ever since Freud, that – from the standpoint of limiting the impulses, from the standpoint of morality – a man has a completely immoral part (instinctive, *id*); a part that is struggling to be moral (*ego*); and a *super-ego* that can be hyper-moral, and then become utterly cruel (Freud 2006a: 120), it can be observed that socialization is involved in the good part and in the bad part of a man. Success in a man's defense from Eros and Thanatos, on the one hand, and in his defense from the impulses of one and the other, on the other hand, will determine the forms of behaviour dominated by aggression, violence, crime, incest, and many other forms of perversion and neurosis.

KEYWORDS: socialization, suppression of impulses, integration into the symbolic, origin of the subject, dynamic psychology, “Name-of-the-Father”.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).